

## ท่านเทวธมฺมี (ม้าว)

(พ.ศ. ๒๓๖๑ – ๒๔๓๓)

### ชาติภูมิ

ท่านเทวธมฺมี (ม้าว) นามเดิม ม้าว เกิด วัน เดือนใดไม่ปรากฏหลักฐานทราบเฉพาะปีเกิด คือ พ.ศ. ๒๓๖๑ ที่คุ้มเหนือ ในเมืองอุบลราชธานี เป็นผู้มรูปร่างสัณฐาน สันตัด ผิวขาว กิริยามารยาทสุภาพ น่าเลื่อมใส และรักความสงบมาแต่ยังเยาว์ นามบิดา มารดาไม่ปรากฏเช่นกัน เพียงแต่ทราบว่าบิดาเป็นญาติกับบิดาของท่านพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจนฺโท) ซึ่งเดิมอยู่ที่บ้านหนองไหล ตำบลหนองขอน เมืองอุบลราชธานี และต่อมาได้เข้ารับราชการเป็นกรมการเมืองอุบลราชธานี ได้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองอุบลราชธานีตลอดมา

### การศึกษา บรรพชาและอุปสมบท

ท่านเทวธมฺมี อุปสมบทที่วัดเหนือท่า อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี (วัดเหนือท่าเป็นวัดร้างตั้งอยู่บริเวณสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน) ได้ศึกษาพระธรรมวินัยและอักษรธรรม อักษรไทย พอสมควรแล้ว เมื่ออายุได้ ๒๔ ปี พรรษา ๓ ท่านพนฺธโล (ดี) ได้นำตัวเข้าไปเรียนในกรุงเทพมหานครโดยพำนักที่วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนรอบรู้โดยควรแก่ภาวะผู้ใหญ่ที่ชักนำให้ศึกษาเล่าเรียนมุ่งมั่นที่จะให้เข้าสอบไล่ความรู้ทางปริยัติธรรมในสนามหลวงแต่เจ้าตัวมีความมุ่งหมายเพียงเล่าเรียนเพื่อให้รู้หลักการปฏิบัติจึงไม่ได้เข้าสอบไล่ความรู้ด้านปริยัติธรรมในสนามหลวงแต่ก็ได้รับคำชมเชยจากพระผู้ใหญ่ว่า การที่ท่านผู้นั้นเข้ามาเรียนก็เพื่อข้อสัมมาปฏิบัติจริง

### ปฏิบัติทางจริยวัตร

เมื่อท่านเทวธมฺมี (ม้าว) มาเป็นพระผู้ใหญ่ปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานี ได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้คณะศิษย์ฟัง โดยมีข้อความมุ่งหมายเพื่อให้บรรดาคณะศิษย์ที่เข้ามาเล่าเรียน ได้ทราบว่าเป็นการเรียนเพื่อ **สัมมาปฏิบัติ** ไม่อยากให้เรียนเพื่อ **ลาภยศ** ใช้พระคุณมากกว่าพระเดชจึงเป็นเหตุให้อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ สามเณร มีความรักใคร่เคารพนับถือมากรวมทั้งการดำเนินชีวิตก็เรียบง่าย พูดแต่ความจริงไม่พูดเล่น มีอาการหัวเราะเพียงเล็กน้อย บำเพ็ญจิตภาวนาตลอดเวลา ตื่นนอนเป็นเวลา ถ้าไม่มีกิจนิมนต์ก็อยู่ประจำที่วัด ไม่ชอบเที่ยวสังเวยไปในที่ต่าง ๆ และประกอบกิจวัตรตามเวลาทุกอย่าง

ในวันธรรมสวนะ ให้ภิกษุสามเณรสมาทานตนยึดมั่นในการ จันหนเดียวเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนตัวเองนั้น จันหนเดียวเป็นนิจ เครื่องครัดในพระธรรมวินัยมาก เมื่อมีแขกมาเยือนหากเป็นมาตุคาม (หญิง) จะต้อนรับที่ระเบียงกุฏิหรือนอกชาน หรือศาลาที่ปราศจากสิ่งกำบังเท่านั้น

เกี่ยวกับเรื่องวัตรปฏิบัติในแต่ละวันของท่านเทวธมฺมี (ม้าว) สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ได้กล่าวไว้บางตอนว่า

“...ท่านเป็นผู้มีปฏิปทาสม่าเสมอตัวอย่างเช่น ย่ำรุ่ง ตีระฆังสัญญาณบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาต นำภิกษุ สามเณรทำวัตรเช้าก่อนฉันภัตตาหารเวลา ๐๘.๓๐ น. สอนปริยัติธรรมถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. หยุดพักจำวัด (นอน) เวลา ๑๓.๐๐ น. สอนปริยัติธรรมอีก จนถึงเวลา ๑๕.๓๐ น. หยุดบอกปริยัติเพื่อสรงน้ำ เวลา ๑๖.๓๐ น. ตีระฆังสัญญาณฟังเทศน์ที่ศาลาการเปรียญพร้อมทั้งภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาทุกวัน เวลา ๒๐.๐๐ น. ตีระฆังสัญญาณไหว้พระสวดมนต์ เวลา ๒๒.๐๐ น. ตีระฆังเลิกการท่องบ่นสาธยายเข้าที่ไหว้พระสวดมนต์ตามกุฏิของตน และจำวัด ถึงเวลา ๐๔.๐๐ น. ตีระฆังสัญญาณตื่นจากจำวัด ไหว้พระสวดมนต์ตามกุฏิของตนอีกแล้วท่องมนต์สาธยายไปจนสว่าง การกระทำเช่นนี้เพื่อให้ถูกต้องตามธรรมวินัยเป็นการรักษาสหไสยด้วยเพราะเสนาสนะมีน้อยไม่พออนนอนร่วมอนุสัมบัน (สามเณรและศิษย์วัด)...”

(พระพรหมณี, ๒๔๗๕ : ๓๐)

## หน้าที่การงาน

ท่านเทวธมฺมี เอาการุณะการคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติในยุคสมัยเริ่มต้นร่วมกับท่านพนธุโล (ดี) จนมารับตำแหน่งเจ้าวัด (เจ้าอาวาส) วัดศรีทอง โดยสรุปดังนี้

พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเครื่องบริขารมาถวายพระคณะธรรมยุติกนิกายในหัวเมืองอีสาน ๑๘๕ รูป ซึ่งเครื่องบริขารนั้นเป็นส่วนที่เนื่องในการฉลองวัดราชประดิษฐ์มหาศรีมาราม มีนาฬิกาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบริขาร แต่นั้นมาจึงได้ใช้นาฬิกาเป็นเครื่องบอกเวลา แทนการใช้นาฬิกาแบบโบราณที่ทำจากกะลามะพร้าวเจาะเป็นรูขนาดพอสมควร แล้ววางบนน้ำเมื่อน้ำไหลเข้าเต็มกะลามะพร้าวเป็น ๑ นาฬิกา หรือใช้เชือกเปลือกมะพร้าวพันเป็นเชือกชูดกะเป็นเวลาพอดีแล้วมีเครื่องหมายไว้เอาไฟจุดชูดเชือกนั้นไหม้หมดนับเป็นชวงนาฬิกาหนึ่งทำให้ผู้คอยรักษาเวลาไม่ได้หลับนอน

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ท่านเทวธมฺมี นับได้ว่าประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และขนบธรรมเนียมประเพณี มีความละเอียดลออ แม้แต่เครื่องสักการบูชารวมทั้งเครื่องใช้สอย ตั้งผิดที่ที่ไม่ได้ ต้องว่ากล่าวตักเตือน โดยนิยมยกตัวอย่างพระบรมจริยาวัตรที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประพฤติเป็นแบบอย่างในขณะทรงออกผนวชให้คณะศิษยานุศิษย์ฟังเสมอ เพื่อให้ถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

ต่อไป ส่วนการเพาะปลูก การก่อสร้างไม้สนทัด แล่นัดในการสร้างตู้หนังสือ สร้างพระพุทธรูป เป็นสิ่งพอใจที่จะทำมาก เช่น การสร้างพระประธานที่ประดิษฐานอยู่ในศาลาการเปรียญวัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนารามปัจจุบัน) โดยสร้างจากไม้มันปลา (กันเกรา) หน้าตักสี่กีบ พระสุคนธ์เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามองค์หนึ่ง

นอกจากนั้นยังสนใจและพอใจในการรวบรวมพระพุทธรูปเก่า ๆ ที่นำมาจากเวียงจันทร์บ้าง ที่อื่นบ้าง ที่ชาวเมืองนิยมนับถือมากมารวมไว้และที่สำคัญมากมีอยู่องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนเรียกว่า **พระทองทิพย์** สร้างด้วยสัมฤทธิ์สูงสองศอกเศษเป็นพระพุทธรูปที่เจ้ากรมเทวทูเคราะห์วงศ์ อัญเชิญมาจากเวียงจันทร์คราวไปตีทัพฮ่อ ร่วมกับพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) ที่เป็นแม่ทัพเมื่อราวพ.ศ. ๒๔๑๘ ปัจจุบันพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่หน้าพระประธานในอุโบสถวัดศรีอุบลรัตนาราม

การเอาใจใส่ทะนุบำรุงศาสนานั้น ได้แก่ ส่งเสริมการศึกษาสงฆ์โดยการส่งศิษย์เข้าไปศึกษาเล่าเรียนในพระนคร(กรุงเทพฯ) มีการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสม ซึ่งมีเกณฑ์อย่างหนึ่งคืออายุ ๒๔ ปี ขึ้นไป มีภิกษุที่สำเร็จตามความมุ่งหมาย ๔ องค์คือ องค์ที่ ๑ พระปลัดผาซึ่งเป็นฐานานุกรมของพระอริยมุณี (เอม) เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทราวาส องค์ที่ ๒ พระอริยทวี (อ่อน ธรรมรฤจิโต) องค์ที่ ๓ พระอุบาลี คุณูปมาจารย์ (จันทร์ ศิริจันโท) องค์ที่ ๔ พระพรหมณี ต่อมาได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้วน ดิลกปิยะ) ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ก่อนที่จะส่งเข้าไปศึกษาในพระนคร ได้สั่งสอนมิให้หลงระเริง มิให้ลืมหัก ไม่ให้เห็นแก่ลาภยศ สรรเสริญ สุขใด ๆ ขยันหมั่นเพียร เล่าเรียนให้สำเร็จ ถ้าใครจะลาสิกขา ก็ให้กลับคืนถิ่นเดิมเสียก่อน พร้อมทั้งมีลิขิต (หนังสือ) ถึงพระเถระผู้ใหญ่เป็นการรับรองความประพฤติ และฝากฝังเป็นศิษย์ต่อไป ดังตัวอย่าง

“ที่วัดศรีทอง เมืองอุบล

วันที่ ๑ เมษายน

รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๕

ข้าพระพุทธเจ้าพระเทพมุนี วัดศรีทอง

เมืองอุบลขอถวายบังคมมายังพระเจ้าน้องยาเธอในกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสวัดบวรนิเวศวิหารทรงทราบ ข้าพระพุทธเจ้า ได้จัดเทียนน้ำมันจบกเป็นเครื่องสักการะมอบให้พระมหาสิริจันโทลงมาถวายได้ฝ่าละอองพระบาท ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง ด้วยพระมหาสิริจันโท๑ พระอมโร๑ พระกิตติวัฒน์๑ เป็นสัทธวิหาริก อันเดวาสึกข้าพระพุทธเจ้าลาข้าพระพุทธเจ้าจะลงมาศึกษาเล่าเรียนยังกรุงเทพฯ เธอเป็นผู้บริสุทธิ์จะมีอิทธิพลเกี่ยวข้องในสังฆกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่งหามิได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอฝากเธอทั้งสามนี้ในได้ฝ่าละอองพระบาทขอพระบารมีเป็นที่พึ่งเพื่อที่จะได้เป็นผู้ศาสนูปถัมภกต่อไป

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

“ได้ประทับตราอักษรพันธะมาเป็นสำคัญ”

(พระเทพธมฺมมณีเถระ, ๒๕๔๕ : ๖๓)

ท่านเทพธมฺม ได้สร้างวัดเพิ่มอีกขึ้นอีก ๕ วัด ที่เมืองอุบลราชธานี ๒ วัด ได้แก่วัดบ้านกลาง วัดบ้านผึ้ง เนื่องจากท่านสงฆมฤคิโต (พูน) อดีตเจ้าอาวาสวัดสุปัฏนารามออกไปทำความวิเวกอยู่ ณ ที่ตั้ง ๒ แห่งนี้ ราษฎรในหมู่บ้านจึงได้ก่อสร้างวัดขึ้น และมีความมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้ที่เมืองจำปาศักดิ์ ๑ วัด คือ วัดมหา มาตยาราม โดยวัดนี้เจ้ายุติธรรม ธร เจ้านครจำปาศักดิ์และพระมหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ข้าหลวงประจำ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกตั้งกองบัญชาการอยู่ที่นครจำปาศักดิ์พร้อมกันสร้างขึ้น ต่อมาได้อารธนาพระอุ บาลิคุโณปมาจารย์ (จันทร์ ศิริจันทร์) ทั้งยังเป็นพระเปรียญไปเป็นเจ้าอาวาส และอีก ๒ วัดคือ วัดบ้านนาคำ ที่อำเภอโขยไธสร (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมืองโขยไธสร จังหวัดโขยไธสร) วัดศรีมงคลเหนือ ที่อำเภอมุกดาหาร จังหวัด นครพนม (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร)

เมื่อเกิดกรณีพิพาทบาดหมางกัน ก็ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง สืบเนื่องจากคราวที่เจ้ากรมเทวานุ เเคราะห์วงศ์ กับเหล่าอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตรเมืองอุบลราชธานีไม่ปรองดองสามัคคีกัน แต่ทั้งสองฝ่ายก็นับ ถือท่านเทพธมฺม ด้วยความจริงใจจึงหาอุบายไกล่เกลี่ยเพื่อปรองดองกันด้วยขันติธรรมและสามัคคีธรรม ทำ ให้ทุกฝ่ายกลับมาสามัคคีกันเช่นเดิม

อีกกรณีหนึ่ง คณะสงฆ์มหานิกายกับธรรมยุติกนิกายไม่ปรองดองสามัคคีต่อกัน มีอธิกรณ์ (คดี ความ) ต่าง ๆ เกิดขึ้น ก็เป็นผู้วินิจฉัยโดยเด็ดขาด อธิกรณ์ต่าง ๆ จึงระงับไป คณะสงฆ์ก็กลับมาสามัคคีกัน ดังเดิม ก็เนื่องจากเป็นผู้รู้ความเป็นกลาง เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายอย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังตั้งอยู่ใน ความไม่ประมาท มองเห็นชีวิตของทุกคน ตั้งอยู่ใน กฎเกณฑ์แห่งความเป็นจริง คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงได้ เตรียมการฌาปนกิจศพ โดยการเตรียมหีบศพ เตรียมพื้นสำหรับเผาศรีระของท่านไว้ ตลอดทั้งได้เชิญ กรรมการผู้ใหญ่ คณะศิษยานุศิษย์ผู้ใหญ่มาประชุมปรึกษาหารือกัน ไม่ให้เก็บศพไว้นานวัน โดยอ้างเอากรณี ถวายพระเพลิงศพ พระบรมศาสดา เมื่อปรินิพพาน ก็ไม่เก็บพระบรมศพไว้นาน ขอให้คณะศิษย์ทั้ง ฝ่ายบรรชิตและคฤหัสถ์จัดจำไว้ เมื่อละสังขารลงในวันใด ก็ให้ฌาปนกิจเลย ในวันนั้น ไม่ให้เป็นภาระของ ญาติโยม ไม่ประสงค์ที่จะสร้างเมรุหนักหีสถิลิงค์ ตามประเพณีสืบต่อกันมาขอเมืองอุบลราชธานี ที่ต้องจัดงาน ฌาปนกิจศพพระผู้ใหญ่และบุคคลสำคัญของบ้านเมืองในยุคนี้

### บั้นปลายของชีวิตและมรณภาพ

ท่านเทพธมฺม ปฏิบัติกรรมฐานโดยยึดอาณาปาณสติ เป็นหลักยิ่งกว่าเรื่องอื่น ๆ และนำมาสั่งสอน ภิกษุสามเณรอยู่เสมอ โดยยกย่องอาณาปาณสติ ว่าหากปฏิบัติคล่องแคล่วชำนาญในภาวนาบนี้แล้ว อาจ

รู้จักภาวะที่ตนเองจะแตกดับและที่สำคัญท่านเคยแสดงในที่ชุมนุมคณะศิษยานุศิษย์อยู่เสมอว่า ท่านจะแตกดับเมื่ออายุได้ ๘๒ ปี เป็นเรื่องแปลกประหลาดอัศจรรย์ยิ่งนัก เมื่ออายุได้ตามกำหนดท่านจึงรีบเร่งพยายามในข้อสัมมาปฏิบัติมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า แนะนำสั่งสอนคณะศิษย์ทั้งหลายให้เอาใจใส่ อุตสาหวิริยะ ในการเจริญภาวนา ทั้งขนบธรรมเนียม ประเพณี แบบแผน ต่าง ๆ ที่พึงปฏิบัติ

เมื่อถึงวันมหาปวารณา (วันออกพรรษา) ตอนเช้ายังสบายดี พุทกับน้องชายว่า ชีวิตของฉันนี้ก็จะไม่ตลอดมาจนถึงวันมหาปวารณาค่อมาถึงลงฟงเทศน์ที่ศาลาการเปรียญเสร็จแล้วกลับกุฏิ บ่ายลงธรรมปวารณากรรมที่อุโบสถ เสร็จกิจกลับมาสงฆ์ที่กุฏิ เพื่อเตรียมที่ลงฟงเทศน์ในตอนเย็น ท่านเกิดเป็นลมขึ้นในขณะที่สงฆ์ คิษยานุศิษย์และแพทย์ประกอบยารักษาก็ไม่ฟื้น พอรุ่งขึ้น ก็ละสังขารด้วยอาการสงบ วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๓๓ ตรงกับวันพุธแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด และได้ฌาปนกิจศพในวันต่อมา ไม่สามารถดำเนินการให้เสร็จภายใน ๑ วัน ตามที่ได้สั่งไว้

ท่านเทวธมฺมี (มี๊ว) เป็นพระเถรธรรมยุติ รุ่นบุกเบิกที่นำคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตมาเผยแผ่ ตั้งมั่นที่เมืองอุบลราชธานีและขยายวงศ์ธรรมยุตออกไปทั่วภาคอีสานในกาลต่อมา เป็นสัทธวิหาริกของท่านพนฺธุโล (ดี) ซึ่งเป็นผู้ชักนำไปศึกษาเล่าเรียนที่ในกรุงเทพฯ จนกลายเป็นสัทธวิหาริก ผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชในพระนามวชิรญาณเถระ เป็นเรี่ยวแรงสำคัญของท่านพนฺธุโล (ดี) ในการสร้างวัดสุปัฏนาราม วัดศรีทองและวัดอื่น ๆ ต่อมาเป็นเจ้าวัด (เจ้าอาวาส) องค์แรกของวัดศรีทอง เป็นผู้ปฏิบัติทางจริยาวัตรอันงดงามน่าเลื่อมใสและพัฒนาคณะสงฆ์ตลอดจนถาวรวัตถุให้เจริญก้าวหน้ามีความมั่นคงถาวรมาจนถึงทุกวันนี้ จึงนับได้ว่าท่านเทวธมฺมี ได้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ชาวอุบลราชธานีและอื่น ๆ เป็นอย่างมาก สมควรได้รับการยกย่อง เชิดชูเป็น **ปราชญ์** อย่างแท้จริง